
АНТОНЕНКО Т.Л.,
кандидат педагогічних наук,
доцент, кафедра педагогіки,
Східноукраїнський
національний університет
імені Володимира Даля,
м. Северодонецьк

ПРОБЛЕМА ЦІННОСТЕЙ ТА СМИСЛІВ У СУЧАСНІЙ ЗАРУБІЖНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Стаття присвячена дослідженню проблеми цінностей та смислів у зарубіжній психології. Представлена характеристика понять “цінність”, “смысл”, “ціннісно-смыслова сфера” в роботах зарубіжних вчених. Особлива увага приділена дослідженню проблеми цінностей та смислів в рамках поведінкової психотерапії, культурної психології в контексті верховенства афективної сфери розвитку людини.

Ключові слова: цінність, смысл, ціннісно-смыслова сфера, поведінкова психотерапія, культурна психологія, афективна сфера, теорія смислів.

Статья посвящена исследованию проблемы ценностей и смыслов в зарубежной психологии. Представлена характеристика понятий “ценность”, “смысл”, “ценностно-смысловая сфера” в работах зарубежных ученых. Особое внимание уделено исследованию проблемы ценностей и смыслов в рамках поведенческой психотерапии, культурной психологии в контексте верховенства аффективной сферы развития человека.

Ключевые слова: ценность, смысл, ценностно-смысловая сфера, поведенческая психотерапия, культурная психология, аффективная сфера, теория смыслов.

The article is devoted to the investigation of the problem of values and senses in foreign psychology. The characteristic of concepts “value”, “sense” and “value and sense sphere” in the works of foreign scientists is presented. Special attention is given to the research of the problem of values within the limits of behavioural psychotherapy, cultural psychology in the context of leadership of affective sphere in personality development. Besides, in the article the characteristic of the

multidisciplinary theory of senses which is based on the understanding of values, synthesizing ideas from biologically oriented psychology, semiotics and cybernetics, is given. In the works of far abroad scientists the category of "value and sense sphere" is clearly distinguished, though it is undoubtedly examined in the process of disclosure of the meaningful essence of values and senses, their interrelation and role in development of a personality. Knowledge about different points of view and scientific approaches affords different opportunities in the investigation of the problem of psychological foundations of the personality value and sense sphere development.

Keywords: value, sense, value and sense sphere, behavioural psychotherapy, cultural psychology, affective sphere, theory of senses, biologically oriented psychology, emotions, feelings.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується багатьма протиріччями, кризами, які обумовлюють пошук нових підходів до «творення» Людини з власне людськими якостями, з гуманістичною наповненістю її думок, почуттів, поведінки та вчинків. Одним із найскладніших питань сучасної гуманітарної науки є пошуки виходу із антропологічної кризи, яка значно збіднює можливості прогресивного розвитку людства. Ці пошуки йдуть у напрямі утвердження ідеалів людського життя у відповідності до тієї системи цінностей, яка забезпечує високий рівень свідомості особистості, її світогляду, життєвих устремлінь та готовність до самовдосконалення. Особливого значення набуває психологічний контекст цих пошуків, який спрямований на виявлення смислів людського життя, системи цінностей, яка є орієнтиром у виборі життєвого шляху, системи відношень і переживань.

У сучасній психологічній науці значно актуалізувалася проблема ціннісно-смислової сфери особистості, від якої залежить і «революція свідо-

мості», і вихід із антропологічної кризи, і процес розвитку людини з високomorальними духовними якостями, яка прагне до утвердження найвищої цінності – цінності людського життя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемою ціннісно-смислової сфери опікуються вчені різних країн. Вітчизняні вчені та вчені близького зарубіжжя оперують поняттями «цінності», «ціннісні орієнтації», «смисли», «ціннісно-смислова сфера» і приділяють значну увагу розкриттю сутності цих феноменів, психологічних механізмів їх розвитку (М. Боришевський, Ж. Вірна, А. Деркач, В. Знаков, З. Карпенко, В. Ключко, Д. Леонтьєв, С. Максименко, В. Семіченко, Т. Титаренко та ін.).

Аналіз сучасної зарубіжної психологічної літератури свідчить про значний інтерес учених до цієї проблеми (Р. Баумайстер, А. Бранко, Я. Вальсінер, У. Віртц, П. Вонг, Дж. Златев, Дж. Кітченз, Дж. Петерсон, М. Робертс, Е. Сендос, К. Соммер, Т. Столлман, К. Уїлсон, Й. Цобелі, М. Штегер та ін.).

Мета статті полягає у розкритті різних підходів, точок зору на природу цінностей та смислів, ціннісно-сми-

лової сфери сучасними зарубіжними психологами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній психологічній науці далекого зарубіжжя чітко не виокремлюється категорія «ціннісно-смыслова сфера», проте вона безумовно розглядається при всебічному розкритті змістовної сутності цінностей та смислів, їх взаємозв'язку та ролі у розвитку особистості. Обізнаність з різними точками зору, науковими підходами до цінностей та смислів в зарубіжній психології розкриває нові можливості в дослідженні проблеми психологічних основ становлення ціннісно-смыслової сфери особистості.

Проблема цінностей в зарубіжній психології розглядається багатоаспектно. Найбільш відомими в роботах є наступні визначення цінності: *цінності як норми* - У. Колб (William Kolb); *цінності як відношення* - Е. Фаріс (Ellsworth Faris) та Д. Мід (George Herbert Mead); *цінності як культурні ідеали* - Мілтон Рокіч; *цінності як оцінка дії* - Дж. Ландс (J. Landes), Е. Епштейн (E. H. Epstein); *цінності як переконання* - Мілтон Альбрехт (Milton Albrecht) та Р. Морріс (Richard Morris); *цінності як об'єкти* - Ральф Тернер (Ralph Turner), Р. Перрі (R. B. Perry), С. Пеппер (Stephen Pepper); *цінності як ціннісні орієнтації* - К. Клакхтон, Ф. Клакхтон (Clyde Kluckhohn, Florence Kluckhohn); *цінності як можливі лінії поведінки* - Ф. Адлер (Franz Adler), М. Інгер (Milton Yinger).

Відомий норвезький вчений Роберт Прідді (Robert Priddey) в книзі «Людина як ціле. Нарис з вищої психології» визначає цінності як сполучну ланку між особистим сприйняттям і судженнями, мотивами і діями, як ключ до розуміння позамежної реальності, зовні представленою поведінкою людини. Він виділив загальнолюдські універсальні цінності на найвищому рівні

спільності усіх культур. До них відносяться: істина, турбота (любов), мир, обов'язок, справедливість. Учений підкреслив, що «без істини, турботи (любові) і справедливості виникають конфлікти і світ знаходиться під загрозою руйнування» [7]. Вчений відмічає, що цінність проявляється на практиці як керівний принцип або норма, що дозволяє судити про те, що добре, що погано в будь-якій ситуації. На його думку, наука психологія і в теорії, і на практиці повинна стати динамічною силою сприяння блага людини, «не тільки чітко сформулювати і пояснити сутність цінностей, але й відстоювати їх перед обличчям антицінностей». Він вважає, що антицінності не є по суті цінностями, вони є «запереченням цінностей». До них Р. Прідді відносить: недоброзичливість, агресивність, заздрість, жадність, егоїзм, неосвіченість, насильство, віроломство, спричинення шкоди, ненависть, ворожість. Психолог підкреслює, що на відміну від антицінностей, цінності є невід'ємною часткою нашої людської ідентичності, бо «без цінностей не існує людства» [7].

Колектив учених зі США Келлі Уілсон, Емілі Сендос, Дженифер Кітченз та Мігель Робертс, досліджуючи проблему цінностей в рамках поведінкової психотерапії, розглядають цінності як значимість для кожної людини того, що є важливим в її житті. Кожна людина, безумовно, має свої цінності, які не є постійними, вони змінюються з часом, з набуттям життєвого досвіду. Психологи розробили анкету «Цінності життя: визначення та вимірювання ціннісних вчинків у рамках поведінкової сфери», яка дозволила оцінити представлену характеристику цінностей різних життєзначущих сфер різними респондентами. Домінантними сферами визначені: відношення в

сім'ї, освіта та особистісний зріст, духовність, виховання дітей та турбота про них. Центрованими напрямками є фізичне здоров'я, громадянськість, відпочинок, шлюб, відношення між чоловіком та дружиною, дружба, стосунки в суспільстві, робота [13].

Слід зазначити, що у кожної людини є свої уявлення про зразки моделей людського життя і особистісна ідеальна картина людського буття, яка ґрунтується на ідеальних образах людей, їх взаємовідношеннях, організації побуту, сімейних відношеннях, професійній діяльності тощо. Всі ці зразки образів ґрунтуються на ціннісних основах культури, тому проблема цінностей знайшла своє вагомe відображення в культурній психології. Так, в монографії «Cultural Psychology of Human Values. Advances in Cultural Psychology» (2012) [11] Я. Вальсінера та А. Бранко розглядається культурна основа людських цінностей, їх дія у якості фундаментальних компонентів мотиваційних систем. Заслугує на увагу погляд вчених щодо цінностей як культури власного «Я» і суспільства. Автори відзначають, що культурні практики і цінності, які обґрунтовано спрямовують досліджувані дії, створюють одна одну. Цікавою є думка вчених щодо спіралеподібної природи взаємодії цінностей і культурних практик, яка забезпечує не тільки постійне оновлення цінностей, а й сприяє модифікації культурних практик. Суттєвим є їх зауваження щодо важливого протиріччя, що існує між цінностями і культурними практиками і, яке сприяє їх постійним змінам. Вони підкреслюють, що культурні практики і цінності за своєю природою консервативні, проте, їх динамічні взаємозв'язки породжують інновації. Автори відмічають, що цінності фіксовані у часі, проте підлягають постій-

ним змінам [11, с. VIII].

Канадський вчений Пол Шафер, говорячи про взаємовплив і взаємообмін культури і цінностей особистості, звернув увагу на існування конфлікту між особистісними і суспільними цінностями, між абсолютними і відносними цінностями, які діють в певному відрізку часу. Тому надзвичайно важливо, щоб особистість свідомо займалася формуванням цінностей, вибірково відносячись до їх вибору, тому що те, що є цінним для однієї особистості не може бути прийнято як цінність суспільством. Кожна цінність, яку вибирає особистість, повинна працювати на її вдосконалення, на підвищення, а не наслідувати цінності інших [8].

Актуальною є концепція Пола Шафера щодо виховання культурної особистості. Культурна особистість – це духовно розвинена людина, яка усвідомлює цінність знань, філософії життя, мистецтва, здатна до вибору ідеалу і відповідно йому системи цінностей. Вчений підкреслив, що «вся людська культура є боротьбою за найвищі цінності... Бути культурною особистістю значить мати свою власну філософію» [8]. До того ж, особливо важливо вести боротьбу із самим собою, що і є справжньою метою життя. Томас Карлайл в свій час у «Законі культури» підкреслював: «Нехай же кожен стане тим, ким йому належить від народження; якщо зможе, то підніметься у повний зріст; перемагаючи всі перепони на своєму шляху; відкидаючи все непотрібне та шкідливе; і нехай покаже себе у повний зріст, чи став він тим, ким міг» [3,16].

Проблема цінностей розглядається також в контексті верховенства афективної сфери розвитку людини. «Цінності – це мотиваційні диспозиції, глибоко укорінені в афективній

сфері особистості» (Я. Вальсінер, А. Бранко і К. Дантас, 1997) [12, 283]. Учені акцентують увагу на тих цінностях, що визначають характер спілкування між людьми, з самим собою і зі світом в цілому. Ці цінності, на їх погляд, визначають поведінку людини. Звертає на себе увагу розуміння цінностей як гіперузагальнених знаків. Цінності належать до вищого рівня семіотичної регуляторної ієрархії, що повною мірою не піддається опису словами: «Вони керують нашою поведінкою, але коли ми намагаємося визначити їх місцеперебування, нічого не виходить, адже вони ефемерні. Вони відчуваються всюди в людському житті, але, будучи там, їх ніде не знайти» [12, XIII]. Учені представили п'ять рівнів афективної саморегуляції відкритої системи динамічних змін цінностей. Четвертий рівень – найвищий, гіперузагальнене семіотичне поле – створює суб'єктивну почуттєву інтонацію (фон), наприклад, «... у мене відчуття чогось безмежного... але я не можу чітко його описати... проте я відчуваю себе немов би...»; третій рівень – узагальнені категорії почуттів, наприклад, «Я відчуваю себе погано (добре)»; другий рівень – певні емоційні стани, наприклад, «сумний, щасливий»; перший рівень – предсеміотичне відчуття суб'єктивного досвіду, тобто диференціація відчуття себе, яке базується на фізіологічному збудженні; нульовий рівень – фізіологічний [12, XIV].

Висвітлюючи проблему цінностей, автори акцентують увагу на ролі цінностей у формуванні спрямованості уявлень людей про світ та їх поведінку по відношенню до очікуваних цілей. При цьому вони наголошують на важливості процесів конструювання смислів (інтерпретації), а «процеси конструювання смислу є фундаментальними для онтогенезу переконань

і цінностей, які виникають в певному науковому і культурному контекстах» [12, XIII].

Проблемі смислових систем, що ґрунтуються на цінностях, присвячена стаття шведського вченого Джордана Златева (Jordan Zlatev «A hierarchy of meaning systems based on value», Department of Linguistic and Phonetics, Lund University, Sweden). Автор представив мультидисциплінарну теорію смислів, яка побудована на розумінні цінностей, що синтезують ідеї біологічно-орієнтованої психології, семіотики та кібернетики. Вчений виділив чотири типи смислових систем: знаковий, асоціативний, графічний і символічний, які формують еволюційну та епігенетичну ієрархію. Джордан Златев стверджує, що кожний попередній рівень ієрархії включає в себе наступний, а це означає, що для кожного рівня ієрархії смисл «є відношенням між людиною і оточуючим середовищем, яке передбачає відбір категорій в оточуючому середовищі, які значимі для людини і, таким чином, відбувається визначення його «життєвого світу» [15].

Особливістю теорії смислів Джордана Златева є те, що в ній «смысл розглядається як цінність і передбачає наявність чотирьох типів систем, на основі: характеру внутрішньої ціннісної системи; категорії перцепції; категорії комунікації; типу навчання» [15]. Автор зазначає, що чотири системи смислів входять одна в одну як матрьошки і, таким чином, формують еволюційну ієрархію. Запропонована теорія будується на тісних зв'язках між смыслом і емоцією та є наслідком теорії свідомості. Джордан Златев (Jordan Zlatev) розглядає смисл як відношення між людиною і оточуючим середовищем, що визначається як цінність, «чий окремі аспекти розпада-

ються на категорії, мають відношення для людини» [15]. В такому розумінні смисл характеризується як ціннісна взаємодія людини і оточуючого середовища. Цінність фізичних аспектів пов'язана з уродженою системою цінностей, ґрунтується на ролі збереження людського роду і глибоко пов'язана з емоцією. А цінність соціальних аспектів ґрунтується на традиційних системах смислів-цінностей, які представлені в різних соціальних практиках: ритуалах, правилах, умовностях і нормах. Ця ціннісно-смилова система значною мірою є культурною формою і представлена знаками, комунікацією. Автор наголошує на тому, що і вроджені, і набуті системи смислів-цінностей служать системами контролю, що спрямовують та оцінюють поведінку людини. Джордан Златев підкреслює, що цінність і, відповідно, смисл глибоко пов'язані з емоціями і почуттями [15].

Не можна залишити поза увагою погляди сучасних учених Урсули Віртц та Йорга Цобелі на природу цінностей та смислів. Учені підкреслили багатозначність поняття «смысл» в психологічній та філософській літературі, в якій смисл розглядається як бажання або реальність; як потреба безперервно йти від цілі до цілі; як архетипічне переживання Самості; як переживання повноти буття [1, 24–25]. Усталеним є розуміння смислу як цілі та життєвого орієнтиру у сфері норм, цінностей та рішень [1].

Даючи характеристику концепту «смысл», слід особливо підкреслити такі його складові, як переживання та розуміння. Будь-який смисл становиться ціннісною значимістю для особистості, коли нею переживаються певні події, певні життєві ситуації, здійснюється їх оцінка і осмислення. Когнітивний компонент тут займає

значне місце, тому що оцінка і осмислення передбачають наявність сукупності певних знань та їх розуміння. Завдяки аналізу життєвого досвіду особистість знаходить смисли свого життя. Згідно М. Джонсону «смысл є питанням людського розуміння» [4, 176]. А за Р. Баумайстером - «загальне розумове уявлення про можливі відношення між речами, між подіями і стосунками, таким чином, смисл об'єднує речі. ... Без смислу поведінка керується імпульсами та інстинктами» [2, с. 15], а смисл визначає напрям і наміри людини. Р. Баумайстер запропонував оригінальну типологію смислів, яка основана на двох рівнях смислу: короткострокову і довгострокову поведінку і діяльність (К. Парк, С. Фолкман та А. Вотерман розглядають ситуаційний і глобальний смисли). Психолог виявив чотири необхідних компонента смислу: цілі (зовнішні та внутрішні); цінності; активність та самоконтроль; самоповага. Слід звернути увагу на особливість смислу, який завжди має суб'єктний характер. Оскільки він притаманний кожному індивіду, то має особистісну унікальність, яка залежить від тієї системи цінностей, яку він сповідує, від життєвого досвіду та життєвого світу.

Когнітивне визначення смислу, яке включає в себе екзистенційні елементи, дає Майкл Ф. Штегер: «смысл – це павутиння зв'язків, розуміння й інтерпретацій, які допомагають людині зрозуміти свій досвід і визначити плани, що спрямовують її енергію на досягнення бажаного майбутнього». Завдяки осягненню життєвого досвіду відбувається побудова когнітивного компонента смислу життя, який приводить людину до розуміння того, хто вона є, яким є світ, як вона в нього вписується і яке її відношення «до великої схеми речей» [13, 165]. Автор

підкреслює також цільовий аспект смислу, який характеризується екзистенційною якістю: «Життєві цілі найбільш наповнені смыслом тоді, коли вони витікають із особистісного відчуття власного «Я» і свого місця в світі» [13, XXXV].

У визначенні категорії «смыслу» вчені ставлять різні акценти на певних його складових. Крістін Л. Соммер, Рой Ф. Баумайстер, Тайлер Ф. Столлман, досліджуючи конструювання смыслу життя із життєвих подій, визначають його згідно чотирьох базових потреб: мета, ефективність, цінність, почуття власної гідності. [13, 33–34]. Неможливість їх задоволення (внаслідок негативних подій) приводить до реконструювання смыслу життя з метою набуття нових цілей, «збереження відчуття смыслу». Вони підкреслюють, що негативні події не оцінюються ізольовано, а інтерпретуються у відповідності до схеми життя будь-кого або схожою на розповідь репрезентації власного «Я». Одним із механізмів набуття нового смыслу, зазначають вчені, є розповідь про себе, як аналіз власного життя. Слід додати, що велику роль у цьому процесі відіграє ще й внутрішній діалог. У процесі розповіді про себе і внутрішнього діалогу дається оцінка життєвих подій, власної поведінки, вчинків, що сприяє конструюванню нового образу життєвого шляху [13].

Представники позитивної психології Лаура А. Кінг та Джошуа А. Хікс висловлюють думку, що сприйняття смыслонаповненого життя сприяє культивування позитивного мислення. Позитивні емоції, позитивний фон життя підтримує людину в реалізації її життєвих цілей, хоча, як зазначають автори, позитивний емоційний стан не є усталеним, він часто може змінюватися.

Представники психологічної теорії самодетермінації, яка відноситься до напряму позитивної психології і в теперішній час плідно розвивається в США (Нетта Вайнштайн, Ричард Раян, Едвард Десі), розглядають процес смыслоутворення як невід'ємну частину природи людини, що допомагає індивіду реалізувати свободу вибору власного життєвого шляху та способу поведінки. Завдяки накопиченню нового досвіду, нової системи цінностей, прийняттю моральних норм поведінки особистість відчуває задоволення від досягнення цілей, власної гармонії і цілісності [13, XXXIII–XXXIV]. Загальна теорія смыслу, як підкреслюють вчені, повинна включати як позитивний, так і негативний досвід, оскільки існує різниця між суб'єктивним благополуччям і смыслом життя (Дов Шмоткін і Аміт Шпрі) [13, XXXIV].

Досліджуючи проблему смыслу життя Пол Вонг [13], розробив теорію утворення смыслів, яка ґрунтується на таких положеннях: люди – істоти, які прагнуть смыслу і створюють смысли; ми живемо у світі смыслу; смысл, якого ми надаємо подіям, впливає на нас більше, ніж самі події; спроможність людини створювати смысли є найкращим захистом від будь-яких загроз і втрат й найкращим засобом досягнення гармонійного самопочуття.

Для роз'яснення сутності смыслу та його значимості в людському житті, Пол Вонг використав модель подвійних систем, яка пов'язує два психологічних підходи (екзистенційний та позитивний). З погляду екзистенційного підходу набуття смыслу відбувається через подолання душевних страждань, негативних переживань, самотності, роздумів над смыслом життя завдяки «мужньому» вибору інших шляхів будівництва майбутнього й участі у творчій діяльності (Ж.-П.

Сартр, І. Ялом). З позицій позитивного підходу набуття смислів здійснюється на основі позитивного досвіду й емоцій як основ життя (Майкл Селігман, Міхай Чіксентміхайї); культивування позитивного мислення, яке сприяє сприйняттю смислонаповненого життя (Лаура Кінг та Джошуа Хікс) [13, XXXIII].

Запропонована Полом Вонгом модель спрямована на вирішення проблеми досягнення смислонаповненого життя, яке пов'язане з бажаннями людей та їх досягненням, з можливостями переборювання страху, труднощів життя. В моделі подвійних систем представлені механізми трансформації негативних результатів, які отримує людина в своєму житті, – в позитивні. Пол Вонг зазначає, що смисл життя людина знаходить завдяки своїм передбаченням, переконанням, цінностям і світогляду.

П. Вонг та Л. Вонг акцентують увагу на тому, що чисті принципи смислонаповненого життя, до яких відносяться цілі, розуміння, відповідальність і задоволення є підґрунтям для формування усталеності у молоді. Суттєвим є і те, що категорія усталеності значно актуалізувалася в прикладній позитивній психології (К. Харт і Т. Сассо; М. Селігман) [8, 82–92]. Психологи, даючи характеристику чистим принципам благополуччя (процвітання), відмічають, що цілі залежать від розуміння, мудрості, знань, та поміркованих суджень; розуміння – від наявності правильного (смислового) типу мислення, філософії життя та системи цінностей; відповідальність – від цілей та розуміння (робити те, що правильно); насолода залежить від всіх вище перерахованих компонентів. Джерелами смислу, на їх думку, є: позитивні емоції; досягнення; взаємовідносини; самоприйняття; альтруїзм; релігія та

духовність; чесність і справедливість, смисловий тип мислення; нарративи, міфи і символи; системи переконань; само-ідентифікація та Я-концепція; турбота та співчуття до інших; праведне життя; гармонія тощо [13, 597–598].

Аналізуючи погляди зарубіжних психологів, доцільно назвати роботу Карло Стренгера, шведсько-ізраїльського психолога, філософа «Страх незначності: пошук смислу в 21 столітті» (Strenger, Carlo (2011)). В книзі представлено всебічний аналіз духовно-морального стану людства, на який значний вплив оказує сучасний інформаційний простір, умови життя людини, культурний світ, в якому вона перебуває тощо. Найбільш яскравими характеристиками 21 століття є глобальні інформаційно-розважальні системи, коммодіфікація (людина стає товаром), результатом чого сформувалися дві моделі доброго життя у світі: популярність та фінансовий успіх [9,1], що привело до появи нового виду людини - Homoglobalis.

Вчений зазначає, що коммодіфікація власного «Я» сприяла появі нестабільності почуття власної гідності, відчуття не наповненості життя смислом, що породило почуття постійного екзистенційного занепокоєння.

Особливо актуальною є думка К. Стренгера щодо мети життя, яка полягає в тому, щоб життя було творінням людини, а не адаптацією до вимог світового ринку. Спасіння людини Homoglobalis автор убаचाє у необхідності формування у неї готовності до олюдненого уявлення про світ, у розвитку інтелектуальних основ світогляду, мета якого полягає у розвитку психології світового громадянства, розумових і емоційних можливостей, необхідних для організації відповідального життя у взаємопов'язаному світі. Саме світогляд сприяє забезпеченню

нас неминущими цінностями.

Аналіз сучасних наукових підходів, поглядів зарубіжних психологів на природу «цінностей» та «смислів» дозволяє нам в узагальненому вигляді представити складність проблеми ста-

новлення ціннісно-сислової сфери особистості й водночас сприйняти та осмислити мозаїчну картину названих категорій, які є основою життєвого світу людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виртц У. Жажда смысла: Человек в экстремальных ситуациях: Пределы психотерапии / У. Виртц, Й. Цобели; [пер. с нем.]. – М.: Когито-Центр, 2012. – 328с.
2. Baumeister, R. F. (1991). *The meanings of life*. New York, NY: Guilford.
3. Carlyle, Thomas. *Critical and Miscellaneous Essays*. Vol. I. Jean Paul Friedrich Richter. Buagay: Clayand Taylor, Printers. London. 1869.
4. Johnson, M. (1987). *The body in the mind*. Chicago, Il: University of Chicago Press.
5. Hart, K. E., & Sasso, T. (2011). Mapping the contours of contemporary positive psychology. *Canadian Psychology*, 52(2), 82–92.
6. King, L. A., & Hicks, J. A. (2007). Whatever happened to “what might have been?” *American Psychologist*, 62, 625–636.
7. Priddey, Robert. *The Human Whole. An Outline of the “Higher” Psychology*. <http://robertpriddy.com/P/6values.html>
8. Schafer, Paul. *The Cultural Personality*. <http://www3.sympatico.ca/dpaulschafer>.
9. Seligman, M. E. (2002). *Authentic happiness*. New York, NY: Free Press.
10. Strenger, Carlo (2011). *The fear of insignificance: searching for meaning in the twenty-first century*. New York, USA: Palgrave MacMillan, 230 p.
11. Valsiner, J., Branco, A. U. (2012). *Cultural Psychology of Human Values*. *Advances in Cultural Psychology*. Information Age Publishing Inc., 294 p.
12. Valsiner, J., Branco, A. U., & Dantas, C. (1997). Socialization as co-construction: Parental belief orientations and heterogeneity of reflection. In J. E., Gruser & L. Kuczyunski (Eds.), *Parenting and children's internalization of values* (pp. 283–306). New York, NY: Wiley.
13. Wilson, Kelly G., Sandoz, Emily K., Kitchens, Jennifer & Roberts, Miguel (2010). *The Valued Living Questionnaire: defining and measuring valued action within a behavioural framework*. *The Psychological Record*, 60, 249–272. <http://www.highbeam.com/doc/1G1-225935609.html>
14. Wong, P.T.P. *The Humane Quest for Meaning: Theories, Research and Application* (2012). Edited by Paul T.P. Wong. (2nd ed). New York, NY, USA; Hove, East Sussex, UK: Taylor & Francis Group, LLC. 719 p.
15. Zlatev, Jordan. *A hierarchy of meaning systems based on value*. <http://www.lucs.lu.se/LUCS/085/Zlatev.pdf>